

שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי יַעֲקֹב שׁוּב אֶל-אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וְלִמְלֻכְתָּךְ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ: (בראשית לא א.)¹

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רַחֵל אֶת-יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-לֵבָן שְׁלַחֲנִי וְאֶלְכֶה אֶל-מִקְוֵי וְלֶאֱרָצִי: (בראשית ל כה.)²

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אֲבִי אֲבָרְהָם וְאֱלֹהֵי אֲבִי יִצְחָק ה' הָאֵל אֲשֶׁר אֲנִי שׁוֹב לְאֶרֶץ וְלִמְלֻכְתָּךְ וְאִיטִיבָה עִמָּךְ: (בראשית לב ט.)³

וְהִנֵּה אֲנֹכִי עִמָּךְ וְשִׁמְרֵתִיךָ כְּכָל אֲשֶׁר-תִּלְךָ וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל-הָאָדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אֶסַּע-שִׁיתִי אֶת-אֲשֶׁר-דְּבַרְתִּי לָךְ: (בראשית כח טו.)⁴

מדרש תנחומא פרשת ויצא סימן י – ההתנתקות מלבן היא תנאי להתגלות

למדנו רבינו: נר שיש עליו צורת עבודת כוכבים ומזלות, מהו שידליק ישראל ממנו את הנר? כך שנו רבותינו: נר שיש עליו צורת עבודת כוכבים ומזלות, אסור לישראל להדליק בו... שאין השכינה שורה בבית שיש בו צורת עבודת כוכבים ומזלות, שנאמר: "בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְפֵּר אֶת שְׁמִי אָבּוֹא אֶלֶיךָ וַיְבַרְכְתֶיךָ" (שמות כ כא).⁵ תדע לך, שכל זמן שהיה אברהם דבוק ללוט, לא היה הקב"ה נגלה עליו. כיון שפירש ממנו נגלה עליו.⁶ ... וכן יעקב, כל זמן שהיה בבית לבן, לא היה הדבור נגלה עליו. אף על פי שהבטיח ואמר לו: "הנה אנכי עמך". אמר הקב"ה: איני יכול לטמא את כבודי בבית לבן הרשע.⁷ אלא מה אני עושה? משעה שהוא פורש ממנו, אני מקיים את דברי

¹ פרשת ויצא מתחילה ביציאה מהארץ ומסתיימת בקריאה לשוב אליה. פעמי יעקב היוצא בהול מארץ כנען לחרון שבתחילת הפרשה, עדיין מהדהדים באוזנינו – כך גם דברי הנביא **בהפטרות השבת "ויברח יעקב"** - וכבר אנו בקריאה ליעקב לצאת מחרון ולחזור לארץ כנען. פרשת ויצא עמוסה ברף מאורעות: מאורע ודרשותיו בצדו, רודף מאורע ודרשותיו בצדו: הצדיק שיצא מהעיר, חלום הסולם, הנדר שנידר, המפגש עם רחל ליד הבאר, תעלולי לבן ורמאויותיו, הבנים שנוולו, עקרונה וקנאותה של רחל ועוד ועוד. והנה, כבר מסתיימת הפרשה ועמה עשרים שנה בבית לבן, בקריאה ליעקב: מספיק ודי בניכר, יעקב. אל תחכה לאמך שתקיים את הבטחתה "ושלחתי ולקחתך משם" (שיש אומרים שנתקיימה בשליחת דבורה מניקתה לקרוא לו). אל תחכה עד שעיונות לבן ובניו תכריח אותך לעזוב. הקב"ה הוא הקורא לך: "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך". בדומה ולא בדומה לסבא אברהם שָׁשׂם גם הוא פעמיו מחרון לארץ כנען. סבא אברהם נשלח: "אל הארץ אשר אראך" ואילו אתה תשוב: "אל ארץ אבותיך ולמולדתך". אברהם שלח את אליעזר למולדת הישנה "כי אם אל ארצי ומולדתי תלך" ואתה יעקב, ארצך ומולדתך הם שם – בארץ כנען. שם השארת אבא, אמא וגם אח שצריך לסגור אתו את החשבון ולנסות ליישר אתו ההדורים.

² פסוק זה מעיד שעוד בטרם קרא הקב"ה ליעקב לשוב ארצה, הוא פונה ללבן ומבקש את רשותו לעזוב. אך דא עקא, שפנייה זו מסתיימת בהעמקת השתקעותו של יעקב בחרון ובדבריו ללבן: "מתי אעשה גם אנכי לביתי". ראו סוף פרק ל תחילת פרק לא.

³ תפילת יעקב במצוקתו בחזרתו לארץ, ערב הפגישה עם עשו, כמתואר בתחילת פרשת וישלח, היא הד של הציווי "שוב אל ארץ מולדתך" של סוף פרשת ויצא, במעין תמונת ראי. ראו פירוש רש"י לפסוק זה: "כך אמר יעקב לפני הקב"ה: שתי הבטחות הבטחתי: אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע... שם אמרת לי: ושמרתך בכל אשר תלך. ובבית לבן אמרת לי: שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך... בשתי הבטחות האלו אני בא לפניך". ופירוש רד"ק שם: "אתה הוא שהבטחתי בנוסעי מבית אבי... וגם בחרון הבטחתי שנית ואמרת לי שוב לארצך והוא ארץ אבותיך שאמרת". ואנחנו רוצים להתעכב על הפסוק הראשון שהוא בפרשתנו, על טיב הקריאה ליעקב: "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך". על הפסוק השני המשמש לו כהד, נדרוש בע"ה בפרשת וישלח.

⁴ שבנו לפרשת ויצא, לראשה. לכאורה, הקריאה ליעקב לשוב אל ארץ אבותיו אינה אלא מימוש הבטחת הקב"ה אליו בתחילת מסעו, בחזיון הסולם, ככתוב: "והשיבותיך אל האדמה הזו". אך כידוע יעקב עצמו אינו מסתמך רק על הבטחה זו, וכשהוא מתעורר משנתו הוא עומד ונודד: "אִם-יְהִיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וְשִׁמְרֵנִי בְּדַרְךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אֲנִי הוֹלֵךְ וְנִתְּנִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבִגְד לְלַבֵּשׁ: וְשִׁבְתִּי בְּשָׁלוֹם אֶל-בֵּית אָבִי וְהָיָה ה' לִי לְאֱלֹהִים". המפרשים והמדרשים דנים בשאלה אם "ושבתי בשלום אל בית אבי" הוא חלק מהתנאי של הנדר: אם כך וכך יעשה לי הקב"ה, כולל שישבני אל בית אבי בשלום (ואז יהיה לי ה' לאלהים ואבנה לו בית אלהים); או שהוא חלק מקיום הנדר ע"י יעקב, שכאשר הקב"ה ישמור אותו ויהיה עמו, הוא יעקב ישוב מעצמו ויקיים "ושבתי אל בית אבי". וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו **אינו הבטחה לצדיק בעולם הזה** וכן בדברינו **ועל הפרנסה לא השיבו**, שניהם בפרשה זו. כך או כך, הקב"ה קורא כאן ליעקב: "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך", בין אם כקיום הבטחת הקב"ה ובין אם כתזכורת ליעקב שיקיים את נדרו. כך או כך, הוא חוזר ומבטיחו: "ואהיה עמך". ראו אגב התזכורת ליעקב גם בנושא "והיה ה' לי לאלהים" בדברינו **קום עלה בית אל** בפרשת וישלח.

⁵ ראו דברינו **בכל המקום אשר אזכיר את שמי בפרשת יתרו**.

⁶ ראו דברינו **פירדת אברהם ולוט בפרשת לך לך**.

⁷ ביציאת מצרים מצאנו מוטיב הפוך המסביר מדוע הקב"ה נגלה למשה ואהרן בארץ מצרים, מקום טומאה (מצוות **החודש הזה לכם**). והתשובה שם היא במשל של כהן שאבדה לו תרומה בבית הקברות: "אמר: מה אעשה? לטמא את עצמי אי אפשר ולהניח תרומתי אי אפשר. מוטב לי לטמא את עצמי פעם אחת וחזור ומטהר ולא אבד את תרומתי" (שמות רבה טו ה). ראו פיתוח מוטיב זה בדברינו **מה לכהן בבית הקברות, לי ולכם היא הגאולה, בשביל מי נגלה הקב"ה במצרים**. הגאולה דוחה את הטומאה בבחינת "עת לעשות לה". אפשר שיש הבדל בין יחיד ובין אומה, הגם שיעקב הוא אבי האומה, ואפשר שלפנינו אכן שני מוטיבים חלוקים. אך שוב ראינו בפירוש חזקוני שמדגיש את שם ההויה שבפסוק הראשון שהבאנו, היינו שהקב"ה מתגלה ליעקב בבית לבן, במקום הטומאה, בשם המיוחד, וכלשונו של חזקוני, בראשית לב י (על הפסוק השני שהבאנו לעיל): "ויאמר יעקב... ה' האומר אלי שוב לארצך - בבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך, כלומר: בבית לבן אמרת לי בהזכרת שם המיוחד שוב אל ארץ אבותיך כדכתיב בפרשת ויצא ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך".

ואהיה עמו. והיה יעקב מהרהר בלבו ואומר: לא כך אמר לי "כי לא אעזבך"? א"ל הקב"ה: מבקש אַתָּה שאהיה עמך? צא מבית לבן ושוב אל ארץ אבותיך.⁸

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ויצא סימן כב – המלך מבקר באכסניה של אוהבו

"חכו ממתקים" - מלך בשר ודם אם יש לו אוהב הוא מחבבו, ואם חלה אותו האוהב משלח ומבקר, ואם מחבבו ביותר הוא הולך ומבקר. שמא אם יצא לאכסניא יכול שיצא המלך עמו? אבל מלך מלכי המלכים הקב"ה היה אוהב ליעקב, שנאמר: "ואוהב את יעקב" (מלאכי א ב),⁹ ומתה דבורה ובא לבקרו, וכשיצא לאכסניא היה עמו, שנאמר: "והנה אנכי עמך" (בראשית כח טו), וכשחזר היה עמו, שנאמר: "ויאמר אלהים אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך" (בראשית לא ג).¹⁰

בראשית רבה עג יב פרשת ויצא – אין לך יותר מה לחפש בחרן

"וַיִּשְׁמַע אֶת־דְּבָרֵי בְנֵי־לֶבֶן לְאִמְרוֹ לְקַח יַעֲקֹב אֶת־כֶּלֶאֱשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עֲשֵׂה אֶת־כֶּלֶה־כָּבֵד הַזֶּה" (בראשית לא א) ... ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: אין כבוד אלא כסף, כמו שאתה אומר: "בִּזְוֹ כֶּסֶף בִּזְוֹ זָהָב וְאֵין קָצָה לְתִכְוִנָּה כָּבֵד מִכֶּל כְּלֵי חֻמְדָּה" (נחום ב י). "וַיִּרְא יַעֲקֹב אֶת־פְּנֵי לֶבֶן וְהִנֵּה אֵינָנוּ עִמּוֹ כְּתָמוּל שְׁלֹשׁוֹם" (שם ב) – בן סירא אמר: "לב אדם נְשָׂה פָּנָיו בֵּין לטוֹב וּבֵין לרַע" - אמר לו הקב"ה: חמיד אינו מסביר לך פנים, ואתה יושב כאן? "שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך".¹¹

בראשית רבה עד א פרשת ויצא – ארץ החיים

"ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך", כתיב: "זַעֲקֵתִי אֶלְיָדְךָ ה' אֶמְרֵתִי אֶתָּה מַחְסֵי חֻלְקֵי בְּאֶרֶץ הַחַיִּים" (תהלים קמב ו).

- והלא אין ארץ החיים אלא צור וחברותיה, שם שובע שם זול, ואת אמרת: "חלקי בארץ החיים"? אלא ארץ שמתיה חיים תחילה לימות המשיח. ריש לקיש בשם בר קפרא מביא אותה מכאן: "נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה" (ישעיה מב ה) - ¹²

⁸ ראו מקבילה בתנחומא (בובר) פרשת ויצא סימן כא, שם הדיון ההלכתי פותח בעירוב חצרות של גוי ויהודי הדרים ביחד: "למדנו רבינו, חצר של ישראל ונכרים עובדי כוכבים דרין בתוכו, מהו שיהא עירובו עירוב?" והתשובה שם היא קצת רכה יותר: "כך שנו רבותינו: חצר של ישראל ונכרים עובדי כוכבים דרין בתוכה, אסור לישראל להשתמש בתוכה, עד שיקח רשותו של נכרי עובד כוכבים". והנמשל ליעקב שהגיע זמנו להיפרד מלבן נמצא בדומה גם שם: "וכן אתה מוצא בשעה שיצא יעקב לארם נהרים לילך אצל לבן עשה אצלו עשרים שנה, וכל הימים שהיה יעקב בביתו של לבן לא דיבר עמו הקב"ה. והיה יעקב מהרהר ואומר: כך הניחני הקב"ה? לא כך אמר לי הקב"ה והנה אנכי עמך? ידע הקב"ה מה הרהר בלבו, א"ל הקב"ה: אתה מבקש שאהיה עמך, הפרש עצמך מלבן הרשע, ואהיה עמך. מניין? ממה שקראו בענין: ויאמר אלהים אל יעקב". יעקב מצפה שהקב"ה יקיים את הבטחתו שלא לעזוב אותו ומתוך כך יחזור לארץ. ראו בפסוק השלישי שהבאנו לעיל, מחלום הסולם, איך ההבטחה "והשיבותיך אל האדמה הזאת" עטופה בין "והנה אנכי עמך" מחד גיסא ובין "כי לא אעזבך" מאידך גיסא. אע"פ כן, אומר לו הקב"ה כאן שהצעד הראשון הוא לעזוב את חרן ולבן ואז הוא יהיה עמו. "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך" ואז "אהיה עמך". מבקש אתה יעקב באמת שאהיה עמך? צא מבית לבן ושוב אל ארץ אבותיך. שוב גם כאן יש מי שמרכך, בדומה לפירוש חזקוני שהבאנו בסוף ההערה הקודמת, ואומר שעצם הקריאה וההתגלות בבית לבן היא מימוש "ואהיה עמך".

⁹ ראו דברינו הפטרות השבת: אהבתי אתכם אמר ה' בפרשת תולדות.

¹⁰ אמרנו 'מוטיבים חלוקים', הנה מדרש תנחומא החולק על המדרש הקודם. מלך בשר ודם מגלה חיבה לאוהבו עד כדי ביקור בביתו אם חלה, אבל לא עד כדי 'ציאה לאכסניא', היינו יציאה של המלך מעיר המלוכה. אבל לא כן הקב"ה שהיה עם יעקב גם בגלות חרן. מה שמזכיר לא רק את התגלות הקב"ה למשה ואהרון בפרשת החודש, אלא את ירידת השכינה לשעבוד מצרים. ראו דברינו אשר פדית ממצרים גויים ואולהוין בפסח. מדרש זה ומקבילו בילקוט שמעוני שיר השירים רמז תתקצא מדגישים שהתקיים "ואהיה עמך" גם בבית לבן – בעצם הקריאה "שוב אל ארץ מולדתך". אבל כעת הגיעה השעה לשוב אל ארץ האבות ושם "אהיה עמך" באופן מלא. עפ"י מדרשים אלה, גלות יעקב בחרן היא בנין אב לכל הגלויות שהתקיים בהם "שכינה גלתה עמהם" (מכילתא דרבי ישמעאל בא מסכתא דפסחא פרשה יד). ובאשר לשיבה לארץ, ראו דברינו מתשובה לשיבה.

¹¹ צברת נכסים ביושר וכדין, יעקב, אבל אתה שומע את דברי בני לבן על 'היהודי המתעשר' על חשבוננו, אתה רואה את פני לבן העכורות והחשדניות, זה שאמר לך "בנדיבות": "הגידה לי מה משכורתך", "נקבה עלי שכרך ואתנה!" אין לך מה לחפש יותר בחרן, יעקב. הגיע הזמן לארוז ולחזור לארץ. ראו מדרש תנחומא (בובר) סימן כג בפרשתנו, המובא להלן: "כלום באתה אלא בשביל השבטים, הרי הם בידך. כלום באתה אלא בשביל רחל, הרי רחל בידך". ירדת לחרן לצורך השעה, יעקב, אל תהפוך את ישיבתך לקבע, אל תשלה את עצמך באשר ליחסם של תושבי המקום אליך, גם של משפחתך. תמיד תיחשב לזר ביניהם, תמיד יקנאו בהצלחתך וישטמוך, תמיד ידברו אתך אחד בפה ואחד בלב. מקומך בארץ אבותיך שיצאו מחרן והלכו לארץ חדשה, יעקב. צא מחרן כמו סבא אברהם. ומאבות לבנים, ראו גמרא פסחים פז ע"ב שהגלית עם ישראל לבלב דווקא, היא החזרתם לארץ המוצא של אבותיהם: "רבי יוחנן אמר: מפני ששיגרן לבית אמן. משל לאדם שכעס על אשתו, להיכן משגרה - לבית אמה". ושם השתקעו "והרגישו בבית" (ראו הדרשות על הפסוק באיכה: "היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח" - אילו מצאה מנוח לא הייתה חוזרת, בראשית רבה לג ו, איכה רבה א כט) ושכחו את הקריאה ליעקב אביהם: "שוב אל ארץ אבותיך" ולא עלו בחומה בבית שני (ראו יומא ט על ריש לקיש ששחה בירדן ורבה בר בר חנה שנתן לו יד, ור' זירא שמתחמק מרב יהודה רבו, שבת מא ע"א).

¹² עריכת המדרש באופן הזה היא כולה באחריותנו. הזחנו קטע זה של המדרש משום שנראה שהוא דרשה בעניין אחר שהועתקה לכאן בכוונה או שלא בכוונה. אגב אזכור "ארץ החיים" נדרש הדרשן לבעיה כואבת של דורו (ושל שיבת ציון בימינו?) בה יהודים

א"ל הקב"ה: אתה אמרת "חלקי בארץ החיים" – "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך" – אבל מצפה לך, אמך מצפה לך, אני בעצמי מצפה לך.¹³ ר' אמי בשם ריש לקיש אמר: נכסי חוצה לארץ אין בהם ברכה, אלא משתשוב אל ארץ אבותיך אהיה עמך.¹⁴

כאן אתה אומר "ואהיה עמך" ולהלן אתה אומר: "ואהיה עמך בכל אשר הלכת" (שמואל ב' ז ט)¹⁵! אלא דוד ע"י שהוא מפרנס את ישראל, הוא אומר לו: "ואהיה עמך בכל אשר הלכת", אבל יעקב ע"י שהוא מפרנס את ביתו, הוא אומר לו: "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך".¹⁶

ספורנו בראשית לא א-ג – קנאה ולשון הרע

"וישמע את דברי בני לבן" – שספרו עליו לשון הרע בקנאתם: "וירא יעקב את פני לבן" – ראה שקבל את הלשון הרע: "ויאמר אלהים אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וכו'" – הודיע הכתוב שבסיבת שלוש אלה, ברח ולא נטל רשות מלבן, שלא כמנהג איש אשר כמוהו. כי חשב שאחר שקבל לשון הרע עליו, אם ידע נסיעתו יגזלוהו כאמרו פן תגזול את בנותיך.¹⁷

לא באו לגור בארץ ישראל, שמצבה הכלכלי הלך והורע, רק להיקבר בה. צור וחברותיה היא "ארץ החיים", ארץ ישראל היא ארץ שבאים להיקבר בה. ראו תלמוד ירושלמי כלאים פרק ט הלכה ג (והוא בעוד מקומות בירושלמי כגון כתובות יב א): "רבי בר קיריא ורבי לעזר הוון מטילין באיסטרין. ראו ארונות שהיו באין מחוצה לארץ לארץ. אמר רבי בר קיריא לרבי לעזר: מה הועילו אילו? אני קורא עליהם: ונחלתי שמתם לתועבה [ירמ' ב ז] – בחיכם, ותבואו ותטמאו את ארצי – במיתתכם. אמר ליה: כיון שהן מגיעין לארץ ישראל הן נוטלין גוש עפר ומניחין על ארון, דכתיב [דברים לב מג] וכפר אדמתו עמו". ראו מדרש זה גם בבראשית רבה בפרשת ויחי בעת שיעקב שירד למצרים מצווה את בניו לשאת את מיטתו / ארונו ולקבור אותו במערת המכפלה אשר בחברון! ראו דברינו [קבורה בארץ ישראל](#) בפרשת ויחי. שרבונו נושא זה לדרשתנו כאן, בה יעקב נקרא לשוב לארץ והוא זועק: "אתה מחסי תלמי גאון החיים", דורש בירור ועיון נוסף. נחזור לדרשה העיקרית.

¹³ אין לדעת אם "אמך" עדיין מצפה (עובדה שלא שלחה לקרוא כמו שהבטיחה), אבל הקב"ה מצפה לך בארץ! ומי עוד? גם אחיך עשו מצפה לך, החזרה לארץ לא תהיה קלה, יעקב. יש חשבונות לסגור והדורים ליישר. ראו דברינו [מסע יעקב בחזרתו לארץ](#), וכן [פרידת יעקב ועשו – סגירת החשבון?](#) בפרשת וישלח. את חרן חייבים לעזוב, ה' יהיה עמך, ארץ ישראל היא "ארץ החיים", אבל כמו החיים היא נקנית בתלאות ובייסורים. החזרה לארץ איננה 'מסע תענוגות' או רכיבה על ענני הכבוד או כנפי המשיח.

¹⁴ ריש לקיש לעיל בשם בר קפרא מסכים שיש לארץ ישראל סגולה מיוחדת לתחיית המתים של נתינת נשמה מחודשת לעם אשר עליה רוח והולכים בה. (וכדברי רבי יהודה הלוי בשיר ציון הלא תשאלו לשלום אסיריך: "חיי נשמות ארץ ארץ"). אבל ר' אמי בשם ריש לקיש בגוף הדרשה חוזר ומזכיר את ארץ ישראל כארץ החיים המעשיים כאן ועכשיו, שרק בנכסיה יש ברכה, ושם "אהיה עמך" – "אהיה" הוא אחד משמותיו של הקב"ה בתחילת ספר שמות בהתגלות למשה בסנה. וכברכת בעז בשם לנערי הקוצרים את ברכת הארץ: "ה' עמכם" (ראו רות רב ד ה). אין סתירה בין השניים. בשביל מי שלא זכה, ארץ ישראל היא "ארץ החיים" במובן המושאל של המילה, בדומה לכינוי של בית קברות "בית החיים", ומתוך ציפייה לתחיית המתים לעתיד לבוא; וכמשתמע מהקטע שהזכנו בדרשה לעיל שמביע כאב רב של תקופת הדרשן בה צור וחברותיה פורחות כלכלית ובארץ ישראל החיים קשים ורק באים להיקבר בה. אך בשביל מי שכן זכה, ארץ ישראל היא ארץ החיים, פשוטה כמשמעה, המשלבת חיי חומר ורוח. אם זעקתך יעקב, אומר לו הקב"ה, היא לחלקך בארץ החיים ולחסות בצל השכינה כאן ועכשיו ולא "אי שם" לעתיד לבוא, קום קח את משפחתך ורכושך, צא מחרן ושוב אל ארץ אבותיך ומולדתך. ואהיה יהיה עמך.

¹⁵ בתשובת הקב"ה, באמצעות נתן הנביא, לרצונו של דוד לבנות את בית המקדש. ראו שם הביטוי "לך עשה כי ה' עמך" בתגובתו הראשונה של נתן.

¹⁶ כאן אנו מגיעים להשוואה בין יעקב כמייסד האומה בתחילת דרכה ובין דוד מייסד הממלכה, שהוא נושא בפני עצמו שלא נאריך בו כאן. נסיים דרשה מורכבת זו בנוסח המקבילה במדרש תנחומא (בובר) סימן כג בפרשתנו שהוא כנראה עיבוד מאוחר יותר של מדרש בראשית רבה ואולי בשל כך נקרא יותר ברצף ובפשטות ומתחיל בהשוואה של יעקב עם דוד. וזה לשונו: "יאמר אלהים אל יעקב וגו' – זהו שאומר הכתוב: זעקתי אליך ה' אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים (תהלים קמב ו). מי אמר הפסוק הזה? דוד אמרו. חלקי בארץ החיים – הוא קורא ארץ ישראל ארץ החיים. למה? אמר ריש לקיש בשם ר' אלעזר הקפר: מפני שמתני ארץ ישראל חיים תחילה לימות המשיח, לפיכך הוא קורא אותה ארץ החיים. אמר דוד: מתאוה אני לישוב בתוכה, ואין שאול מניחני, אלא: כי גרשני היום מהסתפח בנחלת ה' (שמואל כו ט). לפיכך: זעקתי אליך ה', ועל ידי שעשיתי כך, נעשיתי מלך על ישראל. דבר אחר: זעקתי אליך ה' מדבר ביעקב. כשיצא מבית אביו מהו אומר? אם יהיה אלהים עמדי וגו' (בראשית כח כ), תלה עיניו להקב"ה, אמר: אתה מחסי. א"ל: הנה אנכי עמך וגו'. חלקי בארץ החיים – שהיה יעקב מקוה לחזור לארץ ישראל. אמר יעקב: ברשות יצאתי, אם איני נוטל רשות איני חוזר. אמר הקב"ה: רשות אתה מבקש? הרשות בידך! שוב אל ארץ אבותיך! כלום באתה אלא בשביל השבטים? הרי הם בידך ... כלום באתה אלא בשביל רחל? הרי (זכות) רחל בידך ... כלום היית ממתין אלא עד שילוד שטנו של עשו? הרי נולד". ואפרופו "רשות", להלן נשווה את משה שנטל רשות מיתרו, עם יעקב שלא נטל רשות מלבן.

¹⁷ אנהנו סוטים לנושא קשור אך צדדי. האם קריאת הקב"ה ליעקב לשוב אל מולדתו חייבה אותו גם להודיע על כך ללבן, בריש גלי ובראש מורם או שמא בצנעה, אולי אפילו לקבל את רשותו? ספורנו סבור שלא, משום שלבן ובניו חרשו רעה על יעקב ולא היה כל טעם לבקש את רשותם, אפילו סכנה הייתה בכך. אבל מפרשים אחרים דנים בכך. פירוש משיבת נפש מסכים עם ספורנו ואומר: "על כן לבסוף כשראה יעקב שאין פני לבן עמו כתמול שלשום וכבר נתברר אצלו שהנשים והילדים היה בדין שלו, הלך בהסתור ולא הזיק לטול רשות עו". פירוש עקידת יצחק סבור שיעקב כבר ביקש רשות כשאמר מקודם: "תנה את נשי ואת ילדי ואלכה". פירוש צרור המור מותח ביקורת על יעקב שלא ביקש רשות בריש גלי ובראש מורם: "ואמר ויגנוב יעקב את לב לבן הארמי להגיד שיעקב עשה שלא כהוגן בהליכה זו בלי רשות לבן. כי אחר שהש"ל הבטיחו בשמירה. והשם יתברך אשר לו היכולת היה יכול לומר ללבן אעפ"י שידע שהיה רוצה לילך". אבל פירוש גור אריה מוזכר לנו את מדרש שמות רבה א לג על יחסי משה ויתרו: "שהשביעו יתרו למשה שלא יעשה לו כשם שעשה יעקב ללבן שיצא ממנו בלא רשותו (בראשית לא, כ), משמע בפירוש שהקפיד יתרו שלא יצא ממנו כמו לבן שהקפיד על יעקב (שם שם כז)". ראו דברינו [השבועה שנשבע משה ליתרו](#) בפרשת שמות. אבל יתרו לא רימה את משה ומשה נשבע לו. כך או כך, הדיון הזה מוכיח שלצד הצינוי והקריאה מגבוה, יש תמיד גם חשבון ארצי של בין אדם לחברו, גם עם עובדי עבודה זרה וגויים. עובדה היא שלבסוף כורת יעקב ברית עם לבן. ראו דברינו [הברית עם לבן – ארם](#) בפרשתנו.

מסכת פסחים דף פח עמוד א – שיבה אל הבית, שיבה לבניית בית

ואמר רבי אלעזר: מאי דכתיב: "והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב וגו'" (ישעיהו ב ג) - אלהי יעקב ולא אלהי אברהם ויצחק? אלא: לא כאברהם שכתוב בו הר, שנאמר: "אשר יאמר היום בהר ה' יראה" (בראשית כב יד), ולא כיצחק שכתוב בו שדה, שנאמר: "ויצא יצחק לשוח בשדה" (שם כד סג). אלא כיעקב שקראו בית, שנאמר: "ויקרא את שם המקום ההוא בית אל" (שם כח יט).¹⁸

הרב משה אביגדור עמיאל, דרשות אל עמי, דרשה לחג הסוכות – ארץ אוויר נשמות

לאגדה זו¹⁹ היינו בעצמנו עדי ראייה ... ראינו רק את הזקנים עולים לארץ ישראל לבכות על הכותל המערבי ולמות על הר הזיתים ... האידיאל שלהם היה למות בארץ ישראל ולחיות בזמן תחיית המתים ... ארץ ישראל הייתה אז עניין של העולם הבא ... מקום של אוויר נשמות. מאידך גיסא, באו הצעירים לפני איזו עשרות שנים ולחמו בזקנים והתחילו לגרש מארץ ישראל את אוויר הנשמות ... ולהביא אוויר חומריות וגשמיות. קראו את עצמם ביל"ו – בית יעקב לכו ונלכה ושכחו עוד שתי מילים שם: באור ה' ... אכן לאושרנו הננו רואים שמתחיל להתרקם דרך הממוצע בין שני הקצוות האלו, שארץ ישראל היא להם גם מקום של אוויר נשמות וגם אוויר יפה לגוף ... מי שעוסקים בהוויות העולם ואוכלים את חוליהם על טהרת הקודש ... יודעים כי יש שם גם הר הזיתים וגם הר ציון, גם כותל מערבי וגם בית – בית לאומי שיבנה בעזה"ת במהרה בימינו ... ארץ ישראל איננה לא הר ולא שדה. ארץ ישראל היא בית, בית אל, בית דירה היא.²⁰

פרקי דרבי אליעזר – לברוח חזרה לארץ²¹

פרק לה: ועוד היה ר' אליעזר אומר: ברח יעקב לבוא אל לבן, וברח לצאת מפני לבן. ברח לבוא אל לבן מניין? שנאמר: "ויברח יעקב שדה ארס", וברח מפני לבן, שנאמר: "ויגד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב". ולמה ברח? שאמר לו הקב"ה: יעקב, יעקב! איני יכול לשכון שכינתי עליך בחוצה לארץ, אלא "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך". לפיכך ברח.²²

פרק לו: עמד יעקב והיה מתפלל לפני הקב"ה ואמר: ריבון כל העולמים, לא כך אמרת לי: "שוב אל ארץ אבותיך ואל ארץ מולדתך ואהיה עמך"? והלא עשו הרשע בא להרגני ואינו מתיירא ממך ואני מתיירא ממנו.²³

¹⁸ ראו משל זה גם במדרש תהלים (בובר) מזמור פא: "משל למלך שהיה לו ג' אוהבים וביקש לבנות לו פלטין. הביא לראשון ואומר לו מבקש אני לבנות פלטין, אמר ליה אותו אוהבו: זכור אני שהיה הר תחילה. קורא לאוהבו שני ואמר לו מבקש אני לבנות לי פלטין, אמר לו: זכור אני שהיה מתחילה שדה. קורא לאוהבו שלישי ואמר רוצה אני לבנות לי פלטין, אמר ליה: זכור אני שהיה מתחילה פלטין. אמר ליה: חייך שאני בונה אותו פלטין וקורא אותו על שמך. כך אברהם ויעקב היו אוהבים להקב"ה, אברהם קרא לבית המקדש הר ... יצחק קראו שדה ... יעקב קראו בית עד שלא נבנה ... אמר ליה הקב"ה: חייך, אתה קראתו בית עד שלא נבנה, ואני קורא אותו על שמך". יעקב שקראו בית, יעקב שהקים מצבה וקבע את שער השמים ונתן את השם בית אל, נקרא כעת לשוב אל הבית. גם אל ההר של אברהם שאינו הר סתם, הוא: "אחד ההרים", הוא "בהר, ה' יראה". גם לשדה של יצחק בו יצא לשוח, בו זרע ומצא מאה שערים "בארץ ההיא – ויברכהו ה'", גם לשדה בו בורך יעקב: "ריח בני כריח השדה אשר ברכו ה'". אבל הבית מסמל יותר מכל את המקום שאליו שבים. אל ההר עולים (ויורדים), אל השדה יוצאים (וחוזרים לבית), ורק אל הבית שבים למרגוע ולמנוחה. הבית הוא סמל יעקב ובית בונים במולדת.

¹⁹ המדרש הקודם.

²⁰ הדברים מדברים בשם עצמם ונביא רק תקציר מתוך ויקיפדיה על הרב עמיאל: "הרב משה אביגדור עמיאל (רוסיה 1882 – תל אביב 1945) מונה לרב ראשי של תל אביב בשנת 1936 (התחרה על המשרה מול הרב הרצוג והרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק וזכה), הקים את ישיבת היישוב החדש, את "רשת החינוך התלמודי", מפעל תורני בשם "כינוס סופרים" ומוסד "עזרת תורה" לתמיכה בתלמידי חכמים עולים. מלבד העיסוק המתמיד בספרות התלמודית ובפסיקה ההלכתית, עסק הרב עמיאל רבות בענייני הגות; כגון: דת ומודרניות, אמונות ודעות וענייני אקטואליים. יצירתו בתחום זה מתבטאת במיוחד בספרו **דרשות אל עמי** וכן בספרו **לנבוכי התקופה**. אחת מנינותיו היא ליהיא לפיד אשתו של יאיר לפיד. ותודה לידידי יוסי ברנד על ההפניה למקור זה. ואנו רק נוסף שעם כל הביקורת על הבילוי"ם אשר השמיטו את "באור ה'", "האזכור של "בית יעקב" בשמם וכסמל, אולי אינו מקרי. הוא יוצר קשר בין הקריאה ליעקב: "שוב אל ארץ אבותיך" וחידוש שיבת ציון בימינו. שם מארס, לבן וחרון ופה מעירק, פולין ותימן. שם לאחר עשרים שנה ופה לאחר עשרים כפול מאה שנה. מעשה אבות סימן לבנים.

²¹ נחתום את דברינו בעיון בשני קטעים ממדרש פרקי דרבי אליעזר, המקדיש דרשות רבות לספר בראשית - דרשות אשר מחזירות אותנו לראש דברינו, לחיבור של 'ויצא' שבראש הפרשה ל'ויצא' של סוף הפרשה ולקשר הברור עם פרשת וישלח הסמוכה הממשיכה את סיפור חזרתו של יעקב לארץ שהוא רצף אחד עם תחנת ביניים במחניים. דרשות אלה נמצאות בשני פרקים שונים של המדרש ואנו חיברנום וסמכנום זו לזו.

²² לא "שוב" מול "ויצא", אלא "ויברח" מול "ויברח", אומר המדרש, ובכך משלב היטב את **הפטרות השבת** עם הפרשה. עפ"י מדרש זה, שלא כמשתמע מהמדרשים האחרים לעיל, אין שום עיכוב או היסוס בהחלטתו של יעקב לשוב לארץ. כשם שמיהר לקיים צו אמו ואביו: "קום לך פְּדֵנָה אֲרָם בֵּיתָה בְּתוֹאֵל אֲבִי אִמְךָ" (בראשית כח ב), כך מיהר לקיים צו הקב"ה: "שוב אֶל-אֲרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וְלְמוֹלַדְתְּךָ". כשם שברח מעשו שביקש להורגו, כך ברח מלבן "ארמי אובד אבי".

²³ אבל ככל שהוא מתקרב לארץ, ואף ששָׁרְהָ ויכל למלאך והציב גבול ברור בינו ובין לבן, עולות מצוקתו וחרדתו של יעקב, כפי שכבר הזכרנו בהערה 3. צפה ועולה ההכרה, שכל ההבטחות של "אהיה עמך", "אביך מצפה לך אביך מצפה לך, אמן מצפה לך, אני בעצמי

יום יום נוכחתי
שחור משחור הוא הלבו
ובנינו מעשי שטון יקראוהו יקראוהו חמדון

תם פֶּרֶק חָרוּ יַעֲקֹב
נְשָׁלֵם זְמוֹן לָבוּ
הַבַּיִת הוּא שָׁם, הַבַּיִת לֹא קָאן
מִפְּאֵן קָרְאֵתִי לָךְ לָךְ
לְסַבָּא אַבְרָהָם
אֲשֶׁר עָזַב בַּיִת אָבִי
בְּשִׁמְעוֹ אֶת הַצֹּ
לָךְ עֲכָשִׁיו, יַעֲקֹב
לָךְ בְּעַקְבוֹתָיו

שוב יעקב מהרה אל ארץ החיים
אב אם נאח לך מחכים
לא סוגה תהא הדרך בפרחים ושושנים
ירבו בך חתנותים, יפתחו בך פצעים
אך אתה תהפך עקב למישור, יעקב
תישר כל החדורים
תחבש כל פצעי עבר ומכאוב
ותצא לחיים חדשים בארץ החיים.

שוב אל ארץ אבותיך, יעקב
שוב כי הגיעה השעה
חטאי עבר ומשוגותיו לעזב
פרק חדש בחייך לכתב ולאהב,
וגם אם תרבה שאת
ממדך דרך ותלאה
יש לצאת כעת
למסע חזרה

גם כי ירבו פסיעותיך ופחדך
גם אם הארץ אשר תשוב שמה
תהיה למכאוב
השכם והחש צעדיך
נהג באהבה נשיך וילדיך
אל תאחר פעמיך, יעקב
ראש אחורה אל תשוב
קומה לפנים, אל תכוף

מה לך יעקב פאן, מה לך פאן?
מה זה פנסת והרביית
רכוש וצאן בחרון?
הלא היטב דעתך

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: על רקע דברים אלה, יובן השבר הגדול של יעקב היורד מצרימה בסוף ימיו ולא מצליח להיאחז בארץ כאביו וסבו. תהא דעתנו על הסיבות לירידת יעקב למצרים אשר תהא: גזירה משמים (ברית בין הבתרים), בחירה חופשית של מעשה ידי אדם וכו', אין ספק שזו ירידה וגלות שנייה של יעקב. הקריאה: "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך" במקרא, "אביך מצפה לך, אמך מצפה לך, אני מצפה לך" שבמדרש, נשאת תלויה בחלל קורות חייו של יעקב כמצב זמני שלא התפתח לחזרה מלאה ואמתית אל הארץ. ראו דברינו [האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים](#) בפרשת וארא, [אל תירא מרדה מצרימה](#) בפרשת ויגש, וכן [הסיום העצוב של ספר בראשית](#) בפרשת ויחי.

מצפה לך", אינם ערובה לשיבה קלה וחלקה הביתה. החזרה אינה פשוטה והיסטוריה קשה למחוק. רק מעשי האדם המשלב ביטחון בה', קריאה נכונה של ההיסטוריה, עשייה והבנה ש- [אין הבטחה לצדיק בעולם הזה](#) ומוכנות להקרבה, הם שיעמדו לו ליעקב: "דורון, תפילה ומלחמה" (רש"י בראשית לב ט בעקבות המדרשים). ונסיים בפירוש נאה של רד"ק, המוקדש לכל מודקקי הלשון וחוקרי השוואת ביטויים במקרא, אשר מצביע על ההבדל בין "ואהיה עמך" שבדברי הקב"ה ליעקב, הפסוק הראשון שהבאנו, ובין "ואטיבה עמך" בתפילתו של יעקב, בפסוק השני שהבאנו. הבדל שאולי גם הוא מביע את מצוקתו של יעקב כשמתחוויר לו שהחזרה לבית איננה כה פשוטה. מדוע שינה יעקב? עונה רד"ק בפשטות: "ואטיבה עמך - ואהיה עמך שאמר לו, וכבר כתבנו כי בשנות (בהישנות) הדברים, ישמור המקרא הטעמים ולא ישמור המלות". מותר גם למקרא לנקוט לעתים חירות לשון וביטוי לשם תפארת המליצה. ירצה הדרשן לדרוש - ידרוש, אבל הפשט הוא לעתים קרובות הסבר לשוני-מליצי, מעין 'דברה תורה בלשון בני אדם'.